

LOZAN ANTLAŞMASI'NDAN SONRA (1923-1928) İMROZ (GÖKÇEADA) VE BOZCAADA'DA TÜRK EGEMENLİĞİNİN YENİDEN KURULMASI: ADALAR HAKKINDA BİR RAPOR

Mesut ÇAPA*

ÖZ

İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada, Balkan Savaşı'nda 1912 yılı sonlarında Yunanlılar tarafından işgal edildi. Adalar üzerindeki Yunan egemenliği 1923 yılına kadar sürdü. Birinci Dünya Savaşı'nda İmroz, İngilizler tarafından askerî bir üs olarak kullanıldı. Lozan Antlaşması'yla Türkiye'ye bırakılan İmroz ve Bozcaada, 1923 Ekim ayından itibaren yeniden Türk egemenliğine girdi. İmroz Rumları, Türkiye'ye katılmalarından dolayı çeşitli vesilelerle memnun olduklarını ifade ettiler. Başlangıçta adalara mülkiye müfettişleri ve heyetler gönderildi; geçici idare teşkilatı kuruldu. Daha sonra her iki ada kaza haline getirilerek Çanakkale Vilayetine bağlandı.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri adalarda düzen ve emniyetin sağlanmasına ayrı bir önem verdiler. 1928 Yılında Mülkiye Müfettişi Ali Galip ile Vilayetler Mahalli İşler Genel Müdürü Nazif Beyler İçişleri Bakanlığı tarafından adalarda incelemeler yapmakla görevlendirildi. Nazif Bey, her iki ada hakkında detaylı bir rapor hazırlayarak İçişleri Bakanlığına sundu.

Makalede, Lozan Antlaşması'nın ilk uygulama yıllarında (1923-1928) İmroz ve Bozcaada'daki gelişmeler arşiv belgeleri ve muhtelif kaynakların ışığında ortaya konulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Lozan Antlaşması, İmroz (Gökçeada), Bozcaada, Nazif Bey, Rumlar.

RESTORING THE TURKISH SOVEREIGNTY IN İMBROS AND TENEDOS AFTER THE TREATY OF LAUSANNE (1923-1928): A REPORT ON THE ISLANDS

ABSTRACT

During the Balkan Wars, Imbros and Tenedos were invaded by the Greeks at the end of 1912. The sovereignty of Greeks in the islands continued until 1923. In World War I, Imbros was used as a military base by the British.

Being held by Turkey with the Treaty of Lausanne, Imbros and Tenedos again entered into the domination of Turks in October, 1923. On various occasions, The Greeks in Imbros have expressed their satisfaction for being annexed to Turkey. Initially, civil service inspectors and delegations were sent to the island; and the

* Prof. Dr., A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, ANKARA. capa@ankara.edu.tr

administrative organization was established temporarily. Later, both of the islands were turned into administrative districts and connected to Çanakkale Province.

The governments of the Republic of Turkey have paid special attention to ensuring order and security in the islands. In 1928, Ali Galip, Inspector of Property, and Mr. Nazif, General Director of Provincial Affairs of the Provinces, were assigned to carry out inspections in the island by the Ministry of the Interior. Mr. Nazif prepared a detailed report on both islands and presented it to the Ministry of the Interior. In this article, the developments in Imbros and Tenedos during the first years of the Treaty of Lausanne (1923-1928) are explored in the light of archival documents and various sources.

Keywords: Lausanne Treaty, Imbros, Tenedos, Mr. Nazif, Greeks.

Giriş

Uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde bulunan İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada, 1912-1923 yılları arasında Yunan fiili egemenliği altında kalmıştır. Yunan donanması Balkan Savaşı'nda, 1912 yılı Ekim ayında, Kuzeydoğu Ege adalarıyla birlikte İmroz ve Bozcaada'yı da işgal etmiştir. Birinci Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Antlaşması'na (30 Mayıs 1913) göre, Büyük Devletler, bütün Ege Denizi adalarının kaderini bir çözüme bağlama görevini üstlendiler. Büyük Devletler, 14 Şubat 1914 tarihli bir notayla İmroz, Bozcaada ve Meis (Castellorizzo) adasını Osmanlı egemenliğine bırakmışlardır. Osmanlı Devleti, ertesi gün gönderdiği cevabî notada, Büyük Devletlerin bu adalara ilişkin tekliflerini resmen öğrenmiş olduğunu bildirmekle yetinmiştir. Balkan Savaşlarının ardından Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Yunanistan'ın adalar üzerindeki egemenliğini daha da pekiştirmiş ve bu durum 1923 yılına kadar sürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışan İngilizler, adaların ideal konumundan yararlanmak amacıyla 1916 Martında Limni, İmroz ve Bozcaada'yı resmen işgal etmişlerdir. Adalardaki yerli Rumlar İngiliz işgal güçlerine destek vermişlerdir. İngiliz askerleri İmroz'da Makriyalos (Kefaloz, Aydıncık-Eşekek) mevkiinde karargâh kurmuşlardır. Başkomutan Sir Ian Hamilton, Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleştirdiği deniz harekâtını, İmroz'da Kefeli (Kefaloz) koyundaki ve Limni'nin Mondros limanındaki karargâhlardan yönetmiştir.¹

Milli Mücadele döneminde de Yunan işgali altında kalan İmroz ve Bozcaada, Lozan görüşmelerinde tekrar gündeme gelmiştir. Lozan'da, Ege Adaları konusu ilk defa 25 Kasım 1922 günü Ouchy Şatosu'nda öğleden sonra Lord Curzon'un başkanlığında yapılan oturumda görüşülmüştür. İsmet Paşa, coğrafi olarak Anadolu'nun ayrılmaz parçaları durumundaki Akdeniz ve Ege adalarının, Türkiye'nin huzur ve güvenliği açısından büyük bir önem taşıdıklarını söylemiştir. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaş-

¹ *İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine*, Der. Feryal Tansuğ, İstanbul 2013, s.155-157.

ması uyarınca Bozcaada ve İmroz'un, Büyük Devletlerin 14 Şubat 1914 tarihli ortak notalarıyla Türk egemenliğine bırakıldığını hatırlatmıştır. Bu adaların yanı sıra, Boğazlar'ın yakınında bulunan Semadirek (Samothrace) adasının da Türkiye'ye bırakılması gerektiğini savunmuştur.

M. Venizelos, bu görüşe itiraz ederek Ege adalarının çoğunda nüfusun tamamen Rumlardan oluştuğunu; sadece İstanköy, Bozcaada ve Rodos gibi birkaç adada küçük bir Türk azınlığının bulunduğunu ileri sürmüştür. Venizelos'un, Rum kaynaklarına dayanarak verdiği rakamlara göre Gökçeada'da 9.207 Rum, Bozcaada'da ise 5.420 Rum, 1.200 Müslüman yaşamaktaydı. M. Venizelos ve Lord Curzon'dan sonra tekrar söz alan İsmet Paşa, İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye geri verilmesi ve Semadirek adasının da bunlara katılması görüşünde ısrar etmiştir. Oturum sonunda alınan bir kararla konu Uzmanlar alt-komisyonuna havale edilmiştir.

İsmet Paşa, 27 Kasım günkü toplantıda İmroz ve Bozcaada üzerindeki Türk egemenliğinin tartışma konusu yapılamayacağını savunmuştur. 29 Kasım 1922 günü öğleden sonraki oturumda İsmet Paşa, Bozcaada, İmroz ve Semadirek adalarıyla ilgili sorunun, Boğazlar sorunuyla birlikte ele alınmasını önermiştir. Yunan heyetinden M. Caclamanoş, Gelibolu'dan gelen 10.000'den fazla Rum göçmenle birlikte İmroz adasının Yunanlı karakterinin daha da belirginleştiğini söylemiştir. Ona göre, İmroz Yunan egemenliğine bırakılmadığı takdirde bu göçmenler adadan ayrılmak zorunda kalacağından Yunanistan'a sığınmış göçmenler sorunu daha da ağırlaşacaktı. Lord Curzon, Türk tarafının İmroz ve Bozcaada'ya ilişkin isteklerini, Londra Antlaşması sonrasında Büyük Devletlerin Türkiye'ye yapmış oldukları tekliflere dayandırmasını çok haklı bulmakla birlikte adalardaki yerleşik nüfus ve göçmenlerle ilgili kaygılarını dile getirmiştir.²

Lozan Antlaşması'na göre İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları Türkiye'ye bırakıldı. Her iki adadaki Rum halkı mübadele dışı kalacaklardı. Yunan askerleri, Antlaşmanın Türk ve Yunan Hükümetleri tarafından onaylanmasından hemen sonra adalardan çekileceklerdi.³

Lozan Antlaşması'ndan Sonra (1923-1928) İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada'nın Durumu

1.İmroz ve Bozcaada'da İdarî Teşkilatlanma ve Halkın Tutumu

Lozan Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) onaylanmasından sonra Yunan kuvvetleri adaları boşalttılar. Onlarla birlikte dışarıdan gelen Rum göçmenler ve yerli Rumlardan bazıları da Yunanistan'a gittiler. TBMM Hükümeti, 1923 yılı Ekim ayının başlarında İmroz ve

² *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Çev. Seha L. Meray, C: 1, Kitap: I, İstanbul 2001, s. 100-102, 104-105, 108, 110-112.

³ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, C: 2, Takım: 2, s.114-115.

Bozcaada'ya⁴ gönderdiği heyet vasıtasıyla egemenliğin Türk idaresine geçmesini sağladı.

İmroz'da “sükûn ve intizam daha ilk günden” itibaren sağlanmıştı. Adaya giden ilk heyet çok samimi bir şekilde tezahüratlarla karşılanmıştı. “Ada ahalisi adeta Yunanlılardan müştekidir (şikayetçidir).” Buradan Yunanistan'a göç edenler arasında yerli Rumlar bulunmuyordu. Müfettiş Kadri Bey'in halkla münasebetleri adada büyük bir memnuniyet uyanırmıştı. Heyet köy düğünlerine davet edilmişti. Mahalli teşkilatın bir hafta içinde tamamlanmasına çalışılıyordu. Bununla birlikte, “Ada ahalisi mahalli teşkilatın manasız bir şey olduğunu iddia ediyorlar. Daha doğrusu burada her yerde tatbik edilen teşkilatın tatbikini istiyorlardı”. Bu isteklerini Ankara'ya bildirmişlerdi. Heyet üyeleri de, mahalli teşkilatın adalarda hiçbir zaman emniyet ve düzeni sağlayamayacağını düşünüyorlardı. Şu durumda ada “her türlü tecavüzdən masun bulunmaktadır; fakat bir müddet sonra soyguncuların kayıklarla adaya çıkamayacaklarını kim temin edebilirdi?”. Halk, mahallî idare kurulduğunda bunun hayali bir şey olduğunu anlamışlardı. Adaların güvenliğinin sağlanması için sürekli faaliyette bulunacak iki ganbotun tahsis edilmesi tavsiye edilmekteydi.⁵

Bir hafta içinde adalarda geçici yönetimler kuruldu. Bozcaada'ya geçici olarak Haşim Efendi kaymakam, İmroz'a da kaymakam vekili olarak bir Rum atanmıştır. Her iki adada geçici idare ve belediye heyetleri meydana getirilmiştir.⁶

Adaların Türkiye'nin egemenliğine girmesi üzerine İmroz halkı TBMM Başkanlığı'na bağlılık telgrafı gönderdi. Metropolit Vekili Papa Anesti, İmroz merkez kaza ihtiyar heyeti ve köy muhtarlarının imzaladığı telgraf, TBMM'nin 13 Ekim 1923 tarihli oturumunda okunduktan sonra, Meclis divanından münasip bir cevap yazılması kararlaştırıldı. Telgrafta, ada halkının beş asırlık süre içinde Türk idaresi altında yaşamaktan duydukları memnuniyetle birlikte, on bir senelik Yunan işgalinden kurtulmanın sevinci şu sözlerle dile getirilmekteydi:

“Beş asır müddet bilâtefrik-i cins ve mezhep bilumûm tebasına bezli-şefkat ve maûnet (yardım) eden Türk idare-i adilesine geçerek beş yüz yılı mütecâviz bu mukaddes idare altında gayri kabil-i tarif, refâhiyet ve saadete mazhar olan hiçbir hakk-ı tarihiyesi olmayanların işgali altında geçirdikleri on bir senelik medîd (uzun) ve cidden pek acı bir devre-i

⁴ Bozcaada 20 Eylül 1923'te Yunan işgalinden kurtulmuştur: “Bu tarih bugün adanın kurtuluş günü olarak kutlanmakta ve bunun hatrasına adada mütevazı bir anıt yer almaktadır”, Cengiz Orhonlu, “Bozcaada”, Düz. Yusuf Halaçoğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1992, s.318.

⁵ *Tanin*, 11 Teşrinievvel 1923.

⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Teşrinievvel 1923.

tahassürden sonra Allah'a çok şükür sayesinde yaşayanlara azamî adalet ve saadet bahşeden şanlı Türk sancağına kavuşan adamız halkının hissiyât-ı ubûdiyyet (bağlılık duyguları) ve saadetini kemâl-i sürür ve mübâhât ile arza cüret eyleriz ferman. Yaşasın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti! Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri! Yaşasın kahraman ordumuz!"⁷

Adalarda incelemelerde bulunan İstanbul Hukuk İşleri Müdürü (Umur-ı Hukukiye) Avni Bey, aynı tarihlerde İstanbul'a dönüşünde halkın Türk idaresinden çok memnun olduğunu söyleyerek telgraftaki ifadeleri adeta teyit etmiştir. Kefaloz koyunda batık gemileri çıkarmakla meşgul olan "İngiliz kumpanyası müdürü Charles", halkın bu memnuniyetini Avni Bey'e bizzat söylemişti.⁸

Lozan Antlaşmasına göre Türkiye'ye bırakılan İmroz ve Bozcaada'daki yerli Rumlar, İstanbul Rumları gibi mübadele dışında tutulmuşlardı. Bununla birlikte, Bozcaada Rumlarından bir kısmı Yunan egemenliğinin sona ermesi üzerine Yunanistan'a gitmişti. Bu durum, adanın en önemli gelir kaynağını oluşturan bağcılığı olumsuz etkilemiştir. Terk edilen bağların harap olmaması için kaçanlardan bir kısmının dönmesine müsaade edilmesi veya çevre illerden Türk amelesi getirilmesi çareleri aranmıştır. Bozcaada'yı teslim almakla görevli mülkiye müfettişine müracaat eden Rumlar, "firarilerden bağcılık sanatına vakıf hiç olmazsa yüz hanenin avdetine müsaade edilmesini, olmadığı takdirde bağlarının kâmilin mahvolarak kendilerinin adayı terke mecbur olacaklarını ifade ile hiç olmazsa bu işe vakıf civar mahallerden Türk amelesi" getirilmesini istemişlerdi. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, "Bozcaada Rumlarından metruk bağların hüsnühalde muhafazaları için İstanbul Vilayeti dâhilinde bulunan mübadeleye gayri tabi mahaller ahalisinden bağcılığa vakıf üç yüz nüfusun" seçilerek acilen adaya gönderilmesini İstanbul Valiliğinden istemiştir. Ayrıca, Dâhiliye Vekâleti de, Bozcaada Türklerinin bir an önce adaya sevkleri için İstanbul, Edirne, Çanakkale, Muğla vilayetlerine tebliğde bulunmuştur.⁹

İmroz ve Bozcaada'da mahalli idare yerine, halkın da istekleri doğrultusunda genel idare sistemi uygulanmıştır. İmroz ve Bozcaada kaza haline getirilerek Çanakkale Vilayetine bağlanmıştır. Kaza idare teşkilatlarına memurlar tayin edilmiştir. 1926 yılında İmroz'da Kaymakam Cevdet Bey'le birlikte Hüseyin Bey (Mal Müdürü), Mehmet Şamil Bey (Asliye Mahkemesi hâkimi), Cemil Bey (savcı), Ahmet Şükrü Bey (sorgu hâkimi) ve Ali Rıza Bey (Posta ve Telgraf Müdürü) görev yapmaktaydı. Aynı tarihlerde Bozcaada

⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, C: 2, İkinci İntihap Devresi, Birinci İctimâ Senesi, Ankara 13 Teşrinievvel 1339, s. 652-653.

⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Teşrinievvel 1923.

⁹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 272.11.16.70-16.

Kaymakamı Faik Bey'di. Diğer memurlar Ömer Fevzi (Mal Müdürü), Mehmet Sadık (hâkim), İkbâl (savcı) ve Ziya Beylerden (sorgu hâkimi) ibaretti. Müftünün ise henüz atanmadığı anlaşılmaktadır.¹⁰

İmroz kazasının merkez nahiyesi olan Panaiya'ya bağlı iki mahalle ve beş köy vardı. Köyler Rumca isimleriyle anılmaktaydı: Agrıdyâ (Tepeköy), Ayatodori (Zeytinlik), Eskinit (Dereköy), Glikî (Bademliköy), Kastro (Kaleköy). Bozcaada kazasının merkez nahiyesi olan Tenedos'a (Bozcaada) bağlı herhangi bir köy yoktu, bütün nüfus merkezde yaşıyordu.¹¹

2. Vilayetler Mahalli İşler Genel Müdürü Nazif Bey'in Raporuna Göre İmroz ve Bozcaada

Vilayetler Mahalli İşler Genel Müdürü (Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdür-i Umûmisi) Nazif ve Mülkiye Müfettişi Ali Galip Beyler,¹² 1928 yılı Eylül ayında İmroz ve Bozcaada'da İçişleri Bakanlığı (Dâhiliye Vekâleti) adına incelemelerde bulundular. Nazif Bey, 28 Ekim 1928 tarihinde bakanlığa sunduğu ayrıntılı raporda, adalar hakkındaki tespit ve değerlendirmelerine yer verdi. Aşağıda, raporda¹³ verilen bilgiler çerçevesinde, İmroz ve Bozcaada'nın 1927-1928 yıllarındaki coğrafi, idarî, sosyal, siyasi, ekonomik ve ulaşım durumlarından bahsedilecektir.

a. 1927-1928 Yıllarında İmroz Adasının Durumu

İmroz 240 kilometre kare yüzölçümüne sahiptir. Arazisi genel itibarıyla engebeli olup çok az kısmı tarıma elverişlidir. Adanın doğu ve kuzeydoğu taraflarıyla kaza merkezi olan Panaya (Panayia) kasabası civarı son derece verimlidir. Ada hayvancılığa uygundur. İlimli bir iklime sahip olması dolayısıyla her çeşit hububat ve meyvesiz ağaçların yetiştirilmesine müsaittir. Adada çam ve meşe ormanlarının yanı sıra hemen her yerde çok sayıda zeytin ağaçları vardır. Sayılarının 68 bin civarında olduğu tahmin edilen zeytin ağaçları adanın en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır.

1927 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre adada 3.967 erkek, 4.094 kadın olmak üzere 8.693 nüfus vardır. Bu nüfusun 2.545'i kaza merkezi olan Panaya kasabasında diğerleri Ayatodori (Zeytinliköy), Eskinit (Dereköy), Agrıdyâ (Tepeköy), Kasez (Kastro, Kaleköy) ve Glikî (Bademliköy) köylerinde yaşamaktadır. Adanın en büyük köyü olan Eskinit 2.300 nüfusa

¹⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, İstanbul 1926, s. 597.

¹¹ *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Akları*, İstanbul 1928, s.543, 546.

¹² Araştırılan muhtemel kaynaklarda Nazif ve Ali Galip Beyler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹³ *BCA.030.10.214.454.3*. Bu bölümdeki bilgiler tamamen söz konusu rapordaki bilgilere dayanmakla birlikte, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bazı kısımlar sadeleştirilerek, kısmen de orijinal şekliyle verilmeye çalışılmıştır. Parantez içindeki açıklama ve yer adları tarafımızdan eklenmiştir.

sahiptir. Diğer köylerin nüfusu yaklaşık 500-1000 arasında değişmektedir. Adada memur olarak bulunan 186 Türk ve ticaret için ikamet eden 12 Yahudi dışında nüfusun tümünü Rumlar oluşturmaktadır.

Ada halkının büyük çoğunluğu ziraat ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bütün adada 3.600 dönüm bağ ve 60.000 dönüm ekili tarla vardır. Başlıca ürünler buğday, arpa, yulaf, bakla, nohut, soğan, bostan, üzüm ve zeytindir. Adada at, kısrak, katır, merkep, öküz, sığır, koyun, keçi ve domuz yetiştirilmektedir. Halkın yüzde onu kadarı ticaret ve esnaflıkla uğraşmaktadır.

Adada üretilen zeytinyağı, üzüm, arpa ve buğday mahsullerinden yüzde yirmi kadarı ihraç edilmektedir. İhracatın önemli bir kısmı Kastro (Kaleköy) limanı vasıtasıyla Çanakkale ve Anadolu'ya, diğer kısmı da Pargos (Ayios Kirikos: Kuzulimanı) limanından Limni, Midilli ve Yunanistan'a yapılmaktadır. Adaya İstanbul ve Çanakkale'den mensûcât ve muhtelif Avrupa malları getirilmektedir. İmroz'un 1928 yılı kamu mallarıyla ilgili işlemleri (emvâl-i umûmiye tahakkukatı) 23 bin lira ve tahsilâtı ise 21 bin lira civarındadır. Gümrük (rüsûmât) idarelerinden ve maliye kayıtlarından alınan rakamlarla diğer yollarla yapılan incelemeler sonucu, adanın gelir kaynaklarıyla halkın servet ve refahının her geçen yıl arttığı gözlenmiştir.

Çalışkan olan ada halkı, topraktan en iyi şekilde nasıl yararlanacağını çok iyi bilmektedir. Ada ekonomisi için ulaşım büyük önem taşımaktadır. Yol ve liman ihtiyacı çok açık şekilde göze çarpmaktadır. Kendileriyle görüşülen Rumların tümü, mevcut yolların yetersizliğinden şikâyet ederek bir an önce yollarının yapılması gereğinden bahsetmişlerdir. Adada nakliyat at, eşek ve katırlarla yapılmaktaydı. Kastro (Kaleköy) limanı ile Pargos (Kuzulimanı) arasındaki güzergâhta eskiden kalma birkaç kârgîr (taş) köprü ve menfez ile son iki sene içinde yapılmış olan 15 kilometrelik bir toprak yol bulunmaktaydı. Ancak bu yolun yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Kastro limanın poyraz ve Pargos limanın lodos rüzgârlarına açık olmasından dolayı fırtınalı havalarda her iki limandan da yararlanmak mümkün olmadığından bazen aylarca dışarıyla irtibat kesilmekteydi. Öncelikle, Çanakkale'yle ulaşımın sağlanması için Kastro iskelesinde bir liman inşası büyük önem taşımaktaydı. Adaya on beş günde bir defa olmak üzere sadece Denizyolları (Seyr-i Sefâin) idaresine ait bir gemi uğruyordu. Sefer sayısının hiç değilse haftada bir defaya çıkarılması önerilmekteydi.

Bir kaza merkeziyle altı köyden ibaret olan İmroz'da köy ve şehir hayatı birlikte yaşanmaktaydı.

“Gün doğmadan kadın erkek bütün halkı tarlalara yayılan ve evlerine ancak gurûpla (güneşin batışı) ve gurûptan sonra dönen bu köylerdeki intizam-ı mesâî ve faaliyet-i hayatiye köylerimizle değil kasabalarımızdan pek çoklarıyla bile kıyas edilemez bir halde bulunmaktadır. Halk umumiyetle çalışır ve bilerek çalışır çiftçi ve ekseriyetle çoban olmalarına rağmen evleri, evlerindeki yaşayış tarzları temiz ve medeni bir haldedir. Bütün adada

bir zât-ı miskîn göremedik. Tarlasında bir amele kılığında olan her köylü evine avdet eder etmez (döner-dönmez) bir şehirli zihniyet ve zevkiyle yaşamayı gayet güzel öğrenmiştir. Bu itibarla İmroz'da gündüzleri köy ve geceleri şehir hayatı vardır. Halk umumiyetle intizam ve sükûnperverdir. Sarhoşluk pek az, kumar yok, fuhuş gizli ve azdır. Hırsızlık yok denecek nispette ehemmiyetsizdir. Şekavet yoktur. Terbiye-i iktisadiye mertebeye ikmalindedir. Sefâhat ve israf musîbetten ma'düddur (sayılır). Ahali kâmilten mütediyyin ve mutaassıptır. Bütün adada kilise ve manastır adedi yüz kırktan fazladır. Âdât ve ananât-ı diniyeye fevkalâde riayetkârdırlar. Bununla beraber çok mebzul olan manastır papazlarının eskisi kadar temin-i menfaat edemedikleri görülmekte ve bütün İmroz'u istismara memur ve ekserisi Aynaroz'a tabi olan papazların miktarının günden güne azalmakta bulunduğu anlaşılmaktadır.”

Ada halkı eğitime büyük rağbet göstermekteydi. Okula devam etmeyen çocuk yok gibiydi. Her köyde muntazam ve mükemmel bir okul bulunmaktaydı. Bu okulların her birinde bir Türk ve iki Rum öğretmen görev yapmaktaydı. Öğretmenler 40-60 lira arasında maaş almaktaydılar. Okullara 1.200 öğrenci devam ediyordu. Adada sadece 10 kişi Türkçe okuyup yazabilmekteydi. Nüfusun yüzde yetmiş (3.200 erkek, 2.600 kadın) Rumca okur-yazar durumdaydı. Adada Türkçenin yaygınlaştırılması için mevcut Türkçe eğitiminin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu:

“Türkçe okumanın mecburî bulunmasına ve mekteplerin kendi muallimlerimiz idaresi altında olmasına rağmen iki üç sene devam eden tedrisat neticesinde Türkçe okuyup yazmayı iptidâî bir halde bile öğrenen çocukların miktarı parmakla gösterilecek kadar pek azdır. Bunda bazı Rumların hummalı bir gayretle Türkçe öğretmek istememelerinin ve bütün muhitte Rumcadan başka bir lisanla konuşulmamasının tesiri olmakla beraber Adada bulunan Türk muallimlerin tamamen ehliyet ve gayretsiz olmaları da mühim bir mümâsil olmuştur. Çünkü aynı zihniyet ve terbiyede bulunan Bozcaada çocuklarından pek çoklarının tahsis-i meziyyet sahibi bir muallimin eser-i himmetiyle mükemmel denecek derecede Türkçeyi öğrenmiş bulduklarını gördüm. Türkçeyi öğrenmenin kendi menfaatlerine de muvafık bir hareket olacağını idrak etmeye başlayan Rumlara kendisini sevdirmek bir muallim için yeni harflerle Adada lisanın sühûletle (kolaylıkla) neşr ve tamîmi mümkündür. Adada birinci hamle olmak üzere başlanması lazım gelen vazifelerden birisi Türkçenin tamîmi olmasına göre oraya ilk mektep muallimlerinden en ehliyetli ve inkılâb ruhu taşıyan gençlerin gönderilmesi mutlaka lazımdır.”

Halkın bir kısmı geçimini sağlayabilmek için yabancı ülkelere gidiyordu. İmroz nüfusuna kayıtlı 8.693 nüfustan 1.866'sı ada dışında yaşamaktadır. Adadan ayrılanların çoğu Yunanistan'da, diğer kısmı da Mısır, Güney Amerika ve Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde ticaret ve daha ziyade gar-

sonluk ve hizmetçilikle hayatlarını kazanmaktaydılar. Bunlar adayla bağlarını koparmıyorlardı. Zaman zaman köylerine ve köylerindeki okul ve kiliselerine nakdî yardımda bulunuyorlardı. 1923 yılında adanın tekrar Türk hâkimiyetine girdiği sırada Yunanistan'a kaçıp ta henüz geri dönmeyenler olduğu gibi peyderpey gelenler de vardır. Adada ilkokul eğitimini tamamlayan çocuklardan bazıları Limni ve Midilli'de ortaokullara ve Atina'da yüksek okullara gitmekteydiler. Yunanistan ve Avrupa'da ondan fazla genç öğrenim görmekteydi.

Adada bulaşıcı ve mahallî hiçbir hastalık yoktu. Günün on iki saatini tarlalarda ve dağ başlarında geçiren bu insanlar genellikle sağlam bir bünyeye sahiptiler. Ortalama ömür 75 yaşın üstündedir: "Her köyde zinde vücutlu seksen, yüz yaşında insanlara çok tesadüf olunur." Herhangi bir istatistik olmamakla birlikte, çocuk ölümlerinin çok az olduğu tahmin edilmektedir. Adanın havası temiz suları da iyidir. Kastro (Kaleköy) iskelesiyle Panaya düzünde yaz mevsimlerinde az miktarda sivrisinek olduğundan nadiren sıtma görülüyordu. Bu civardaki küçük bataklıkların çok az masrafla kurutulması mümkündür. Adada sağlık elemanı yetersizdi. Ağridya (Tepeköy) köyünde ikamet eden Atina Tıp Fakültesi'nden mezun bir Rum doktordan başka hekim ve eczacı yoktu: "Bu mühim noksan bazen aylarca muhalefet-i hava sebebiyle Çanakkale ve Limni ile temastan mahrum kalan ada için felaketli neticeler vermekte ve doktorsuzluk ve ilaçsızlık oradaki memurlarımızın da huzur ve ihtimâmâtla vazife görmelerine mani olmaktadır. Herhalde İmroz'a bir tabip izâmı ve mahallî vâridâtla bir de eczane küşâdı derece-i vücûbedendir."

Adada emniyet ve asayiş mükemmel durumdadır. 1923'ten beri herhangi bir eşkıyalık vakası görülmemiştir. 1924-1928 yılları arasında 4 adi katli olayı, 1 gasp, 1 kız kaçırma ve 74 hırsızlık olayı meydana gelmiştir. Dört senelik vukuat cetvelinde bunlardan başka araziye tecavüz, hakaret, vazifede ihmal vesaire gibi adi nitelikte kabahat türünden muhtelif fiiller yer almaktaydı. Aynı süre içinde Sulh Hukuk ve Asliye Hukuk mahkemelerine 599 başvuru gerçekleşmişti.

İmroz adası, Limni ve Semadirek adalarına yakınlığı ve sürekli münasebeti dolayısıyla kaçakçılığa çok müsaittir. Burada gümrük muhafız teşkilatının bir kat daha güçlendirilmesi önerilmekteydi: "Bu itibarla adanın muhafız tertibatından mahrum ve kaçakçı sandallarının her zaman yanaşmasına müsait bulunan şimal sahillerine itina ve bu cümleden olmak üzere Epsilya mevkiinde bir karakol tesis olunması zaruridir."

1928 Yılı devlet kadrosuna göre ada jandarma mevcudu bir yüzbaşı, bir başçavuş, bir çavuş, iki onbaşı, on dokuz er olmak üzere 23 kişiden oluşmaktadır. Bunların 10'u merkez Panaya karakolunda 5'i İspilya mevkiinde ve 5'i Pirgos iskelesindedir. Bu kadro adanın genişliği ve sahillerinde kurulması gereken muhafız tertibatı için yeterli değildi. Büyük bir nüfusa ve

öneme sahip olan Eskinit köyündeki karakolun İspilya'ya nakli hiç de uygun değildir. Bu büyük köydeki karakolun idamesiyle, Tuzla ve Kastro'da mutlaka birer karakol açılması önerilmekteydi. Bu nedenle jandarma sayısının 35'e çıkarılması zaruri görülmekteydi. Adada bütün köy ve karakollarda telefon bulunuyordu; ancak, telefon hatları tamire muhtaç durumdaydı. Adada pasaport işleri bir komiser muavini ile iki polis memuru tarafından yürütülüyordu. Lozan Antlaşması'nın ilgili maddesiyle 25 Haziran 1924 tarihli ve 1151 numaralı kanunun on altıncı maddesi gereğince adada polise ait görevlerin jandarmaya devredilmesi gerektiğinden, Kanunun uygulanmasıyla polisin buradaki görevine son verilmesi tabiidir. Bugün polisin adada pasaport ve gidiş-geliş (seyr ü sefer) işlerinden başka da bir meşguliyeti kalmamıştı. Bu sebeple polisin ilgasının adada herhangi bir boşluk doğurmayacağı düşünülüyordu. Polis memurlarının derhal alınmasında bir mahzur da yoktu. Bununla birlikte, pasaport işlerinin jandarma tarafından yapılması gerek jandarma erlerinin işlemler konusundaki yetersizlikleri, gerek bunların yerli halktan seçilmesi ihtimali sebebiyle gelecekte bazı suistimal ve mahzurların doğmasına sebep olabilirdi. "Bu nokta-i nazardan adada kaymakamlık emrinde Çanakkale Polis müdüriyeti kadrosuna dâhil olmak üzere muktedir ve sivil bir polis memurunun bulundurulmasında hem zaruret hem de fayda vardır".

Ada halkının Yunanistan'la bağlantısı ve Türk idaresine karşı tavrı ise şöyleydi:

"Halk hissiyat itibarıyla koyu Yunanlıdır. Hükümete itaatleri ca'lîdir. Her köyde parti ve nüfuz rekabeti vardır. Bu menfaat ve nüfuz ihtilafları daima idare için müsait vaziyetler ihdas etmektedir. Memurlarla münasebetleri ve temasları yok gibidir. Hiçbir Rum işi düşmedikçe bir memurla konuşmaz ona daima ecnebi bir devlet memuru nazarıyla bakar. Köylerde heyet-i ihtiyâriyyeye aid defter ve kayıtları gördüm kâmilen Rumca yazılıdır.

Eskinit karyesi heyet-i ihtiyariye odasında bir kütüphanede Yunan hükümetine ait ve istilâ devrinden (Yunan işgali 1913-1923) kalma bazı kanun ve talimatnamelere tesadüf ettim. Yunanlılar zamanına ait vesâiki ortadan kaldırmağa bile lüzum görmemişlerdir. Bütün adada hiçbir fert anavatanda olup-biten işlerle vatanın umumî hizmetleriyle katiyen alakadar değildir. Askere davet edilen 391 neferden 250 si icabet etmemiştir. Memurlardan başka hiç kimseye Türkçe gazete gelmez. Yunanistan'ın daimi muhabere ve muvasalaları vardır. Birçok kimselere Atina'dan ve İstanbul'dan Rumca gazeteler gelir. Atina matbuatı daimî adalardan havadis alır ve yazarlar. Adanın her ferdi istila devrinin tatlı hatıralarını taşır. Ekser köylerde Yunan ve İngiliz ordusunun menakıbını dinledik. Ahali fitraten çok menfaatperest olduğu için her ferdin ağzından İngiliz ordusunun Harb-i Umûmî'de adada bol keseden sarf ettiği altınlara ait hikâyeler dinlenir.

Lozan Ahidnâmesi'yle tayin olunan mahallî muhtariyet hududunu eski Sisam Beyliği tarzında çok geniş tahayyül etmiş olmalarından ileri gelmelidir ki, 25 Haziran 1927 tarihli kanunun neşri bütün adada derin bir inkisâr-ı hayâl (hayal kırıklığı) doğurmuştur. Düşünenlerden ve ileri gelenlerden bazıları Köy Kanunu'nun adalarında tatbikini daha ziyade arzu ettiklerini ve bu kanunla ümit ettikleri mertebede geniş ve muhtar bir idareye kavuşamayacaklarını söylemişlerdir. Bir kısım ihtiyarlar da eski Osmanlı İmparatorluğu devrine ircâ'-ı hâtırât ederek müntahib-i muhakeme ve Meclis-i İdare azalığından bahsetmekte yani kanunun kendilerini o kadar bile hükümet işleriyle alâka ettirmediğini ihsâs ettirmektedirler. Hulâsa İmrozlular yeni vaziyetten memnun değillerdir. İçlerinden lisan-ı münasible vergilerin ağırlığından ve iktisadî faaliyetlerini haleldâr ettiğinden bahsedenler de vardır.

Bununla beraber bütün halkta hissolunan endişe ve hareketler günü iyi geçirmek hükümet memurlarının şüphesini üzerlerine davet edecek harekâtan ictinâb ve hükümete sadakatlerini te'yîd edecek vesileler ihdâs etmekten ibarettir. Bu itibarla da ziyaret ettiğimiz adanın bütün köylerinde fevkalade hüsnü kabul ve samimiyet gördük. Her köy halkı hükümetin kendileriyle alakâdarlığından hiss-i minnet ve şükranla bahs ve ahaliden bazıları da mülkiye müfettişi Galip Bey'e bir kısım memurların yolsuz muamelatından şikâyet etti."

İmroz'daki devlet memurlarının başında denizcilikten (bahriye) gelme bir Kaymakam bulunmaktadır. Mülkiyeli olmamasına rağmen adada iyi bir nüfuz ve idare tesis etmiş, muhiti ve şahısları çok iyi tanımıştır. Rumlar kaymakamdan memnun değildir; "kaldırılmasını istiyorlar. Fakat sûistimâli hakkında madde tayin edememişlerdir." Kaymakamın başarılı idaresi sayesinde memurlar arasında güzel bir ahenk kurulmuştu. Bununla birlikte, Kaymakamın kanunî ve meslekî bilgisi eksikti. Bu yüzden resmî işlemlerde birçok noksanlar ve usulsüzlükler görülmekteydi. Halk uyanık ve haklarını çok iyi bilmekteydi. Devlete ve memurlara karşı halkın itimatını kazanmanın birinci şartı, devlet dairelerinde işlemlerin usulüne uygun yapılmasıdır. Kaymakamlığın bu bakış açısıyla takviye edilmesi öneriliyordu. Kaymakamlık Yazı İşleri Müdürü (Tahrirat Kâtibi) namuslu ve çalışmalarıyla maaşını hak eden biridir. Bununla birlikte, İmroz kazasına resmî işlemlere hâkim bir kaymakam gönderilmesi mümkün olmadığı takdirde, yerel gelirlere (mahallî vâridat) bir kat fazla ücret verilmek suretiyle "mektepli ve muktedir" bir yazı işleri müdürü gönderilmesi gerekmektedir. İmroz'un adliye daireleri ve hâkimleri övgüye layıktır. Halk, buradaki hâkim ve savcıya büyük bir itimat göstermekte ve Türk adaletinden minnet dolu bir dille bahsetmekteydi. Adada maliye işlemleri çok iyi uygulanmamaktaydı. İşlemlerin "sûrat ve intizamı ve memurların ehliyeti itibarıyla şâyân-ı memnuniyet değildir. Her köyde maliye muamelâtından ve memurlarından şikâyet dinledik." Maliye Dairesinin teftiş edilerek ehliyetli memurlarla

yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. “Mal memurlarının bu kazada irtikâb (rüşvet) ve sûistimâlâtına kani” olunmuştu. Jandarma subayı ve polis komiseri çalışkan ve dürüst insanlardı. Halktan, jandarma ve polisle ilgili herhangi bir şikâyet duyulmamıştır.

b.Bozcaada'nın Durumu

Bozcaada yaklaşık 37 kilometre kare yüzölçümündedir. Arazisi, birkaç tepe dışında engebesiz olup tamamen ekilidir. Suları fena değildir. Adada şahıslara ait az miktarda çam ve meşe ile 600 adet zeytin ağacı vardı. Kasaba korunaklı bir limana sahiptir. Bozcaada'ya bağlı Merkep adaları iskâna uygun değildir. Ada, 1913 yılında Yunan işgali ve 1923'te tekrar Türk idaresine geçtiği tarihlerde 4.112 nüfusa sahipti. Yunan işgali üzerine Türklerden bir kısmı Anadolu'ya göç etmiş, Lozan'da sonra ise Rumların bir kısmı Yunanistan'a gitmişlerdir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre, adada 1.632 nüfus yaşamaktaydı. Bunlardan 622 si Türk, 964'ü Rum 30'u yabancı uyruklu yerli ve 14'ü misafir yabancılarıdır. Okul çağındaki çocukların sayısı 351 olarak tespit edilmişti.

Bozcaada'da halkın tamamı çiftçi ve bağcıdır. Ticaretle ve esnaflıkla uğraşan beş on kişinin de ayrıca bağları ve tarlaları vardır. Adada buğday, arpa, bakla, mısır, nohut, zeytin ve üzüm yetiştirilmektedir. Halkın servetini ve tek geçim kaynağını bağcılık ve şarapçılık oluşturmaktadır. Bağcılık ve şarapçılık adalılar için o kadar önemlidir ki, üzüm olmadığı veyahut ihraç olunamadığı sene bütün ada aç ve sefil kalır. Adada 2.000 dönüm bağ vardır. Bağlarda 1.600.000 kütük mevcuttur. 1927 yılında 600 bin kütükten 750 bin kilo üzüm elde edilmiştir. Diğer kütüklerden henüz mahsul alınmamaktadır. Elde edilen üzümün 600 bini şarap ve 35 bini pekmez imalinde kullanılmıştır. Diğer kısmı kuru ve yaş olarak (35 bini kuru, 25 bini yaş üzüm olarak adada, 55 bini yaş olarak ihraç) değerlendirilmiştir. 1927 yılında şarap satışından 30-40 bin lira kazanıldığı tahmin edilmektedir. Adada şaraptan sonra bir miktar zeytin ihraç edilmektedir. Zeytinliklerin miktarı 35 dönümdür. Hububat mahsulü yerel ihtiyacı karşılayamadığından buğday ve benzer ürünler Anadolu sahillerinden getirilmektedir. Halk, Tekel (inhisar) idaresinin uygulamalarının ada şarapçılığının gelişmesine ve sürümüne engel olduğunu belirterek şarapların muayene ve vergilendirilmesinde, şişelere konulmasıyla kapalı kaplarda satılması konusunda yürürlükteki uygulamalar üzerinde değişiklikler yapılmasını istiyordu. Hatta bu hususta İçişleri Bakanlığı'na iletmek üzere bir de dilekçe vermişlerdi. Önceleri ada halkının bir kısmı geçimlerini balıkçılık ve sünger ihracıyla sağlamaktayken, Türk idaresinin, Rumların Anadolu kıyılarıyla Boğaz girişinde avcılığı yasaklaması üzerine bu iş birkaç Türk balıkçının elinde kalmıştı. Ada Rumları, eskiden olduğu gibi balıkçılıkta serbest bırakılmalarını talep etmişlerdir. 1927 yılında ada halkının ithalâtı 5.000 kilo buğday, 12.000

arpa, 800 kilo bakla, 300 kilo mısır, 54.000 kilo şeker, 12.125 kilo gazyağı ve diğer maddelerden oluşmaktadır.

Bozcaada'da sosyal hayat ve siyasî eğilimler açısından İmroz'la büyük bir benzerlik göstermekteydi. Halkın çalışkanlığı, sosyal terbiye ve ahlak anlayışları İmrozlular gibidir. Bununla birlikte, Bozcaada halkı İmroz'dakilere göre kendilerini Anadolu'daki Türk ve Rumlara daha yakın hissediyorlardı. Bunun sebepleri arasında, Çanakkale ve Anadolu kıyılarıyla daha fazla münasebette bulunmaları, adadaki Türk ve Rumların iç içe yaşamaları, eskiden beri her iki taraf arasında süregelen ticarî ve ziraî ilişkiler yer almaktadır. Ada halkının yüzde 50'den çoğu Türkçe konuşmakta olup Türkçe okur-yazarların sayısı da İmroz'a nispetle çok fazlaydı. Okula devam eden öğrenciler arasında, Türkçeyi öğrenenler ve öğrenmek isteyenlerin sayısı da az değildi. Nazif Bey'in ifadesiyle, "Rumların adeden ve keyfiyeten fâikiyyetlerine rağmen Bozcaada'ya bugün değilse bile yarın muhakkak surette bir Türk memleketi denebilir. Çalışılmak şartıyla..."

Burada eğitime İmroz'dan daha fazla önem verilmekteydi. Biri kız, diğeri erkek öğrencilere mahsus mükemmel iki okul bulunmaktaydı. 1927 yılında Maarif idaresiyle Vilayet arasında ortaya çıkan görüş ayrılığından dolayı öğretmen atanmadığı için okulların açılmaması halkı üzmüştür. 1928-1929 öğretim yılında okulların açılması gerekiyordu. Nazif Bey, "İki senedir Bozcaada'da iken Vilayet idaresine nakledilen bir muallimin tedrisatta fevkalade muvaffak olduğunu Türk Rum herkesin hürmet ve itimadını celb ettiğinden" bahsederek, söz konusu öğretmenin Bozcaada'da tekrar görevlendirilmesinin uygun olacağını önermekteydi.

Adada bulaşıcı ve önemli hiçbir hastalık yoktu; ancak, bir eczaneye ihtiyaç vardı.

Bozcaada'nın asayîşi pek mükemmeldi. Esasen emniyetin çok kolay sağlandığı bu adada, halk da yaratılış itibarıyla sakindi. Kendi iş ve güçleriyle meşguldüler. Adada Jandarma kadrosu ihtiyacı karşılamakta yeterliydi. Mevcut komiser muavini ile polisin bulunmasına dahi gerek yoktu. İmroz'da olduğu gibi buraya da bir sivil pasaport memurunun tayini ihtiyacı karşılamakta yeterli olacaktı. Adada çok az vukuat görülmekteydi. Adliye memurları ve bilhassa hâkim bey halkın fevkalade itimat ve yakınlığını kazanmıştı. Kaymakam Faik Bey'in asıl mesleği denizcilikti. Çarşıdan aldığı eşyanın bedelini ödememek ve küçük hediyelere kadar tenezzül etmek gibi olumsuz davranışları görülmüştü. Bunun yanı sıra, görevindeki ihmal ve kayıtsızlığı yüzünden halka kendini sevdirememişti. Nazif Bey raporunda, "Türk ve Rum herkesten şikâyetini dinledik, idare kabiliyetinden mahrumdur. Tebdîli hatta meslek-i aslîsine iadesi lazımdır." demektedir.

Kazanın malî muâmelâtı karışık ve bozuktur. Ciddî bir teftişe ihtiyaç vardır. Mal Müdürünün rüşvet ve suistimallerinden bahsedilmekteydi. Nazif Bey, her iki adaya da bir maliye müfettişi gönderilmesinin çok isabetli

olacağını belirtilmiştir. Nazif Bey'in yazdığına göre, "Komiser muavinin irtikâbından ve kaymakamın vâsıta-i sû-i isti'mâli olduğundan bahsedenler vardır. Kanununun tatbikiyle esasen komiserin orada istihdamına lüzum kalmayacağından Vilayete iade edilmesi lazım gelir".

c. İmroz ve Bozcaada Hakkında Nazif Bey'in Değerlendirmesi

Her iki adanın Rum halkı tamamen Yunan emeliyle doludur. Devlete bağılıklarında samimi değildirler. Nazif Bey'in ifadesiyle, "İmroz'da muhittin hususiyet ve müşkülâtına rağmen memurlarımız vaziyete oldukça hâkimdirler. Bozcaada'da vaziyet berkemâldir. Buraya iyi bir kaymakam gönderilmesi lazımdır. Bozcaada'da fırka teşkilatına ve bir Türk Ocağına ihtiyaç vardır. Bozcaada Türkleri içinde müftü, Türk ve Rum herkesin hüsnü nazar ve itimadını kazanmış inkılâbı hazmetmiş uyanık bir adamdır. Vücuda getirilecek teşekküllerin hepsinde bu zâtın hizmetinden istifade olunabilir."

Yüzyıllardan beri Türk egemenliğinde bulunan, fakat Türkiye'ye daima yabancı kalan bu iki adanın her şeyden önce ulaşım sorununun halledilmesi gerekir. Denizyolları (Seyr-i Sefâin) idaresi her hafta bir sefer düzenlemelidir. İmroz'un fırtınalı mevsimlerde bazen aylarca bir vapur yüzü görememektedir. Denizyolları idaresince mümkün olduğu takdirde, Çanakkale Özel idaresinin yardımlarıyla küçük bir vapurun Çanakkale Bozcaada-İmroz- Seddülbahir arasında tahsisi mümkündür.

İmroz ve Bozcılılar İstanbul'a seyahatlerinde Dâhiliye Vekâleti'nden müsaade alınması uygulamasının kaldırılmasını istemektedirler. Bir İmrozlunun İstanbul'a gidiş-geliş belgesini alabilmesi haftalar hatta bazen aylar süren yazışmalardan sonra gerçekleşebilmektedir. Bu durum seyahat ve ticaret işlerini güçleştirmekteydi. Aslında seyahat belgesinin Kaymakamlık ve Vilayetin görüşleri doğrultusunda verildiği düşünüldüğünde, bunun sonucundan doğacak sorumluluğun da Çanakkale Vilayetine bırakılması daha uygun olacaktı.

Lozan Antlaşması'na göre bu iki ada halkı, mübadele dışı tutulduğu halde buralardaki sürgün şahıslara ait malların başlangıçta mahallî Mal memurlarınca terk edilmiş mallardan (emval-i metrukeden) sayılması veya daha sonra dönen şahıslara mallarının iadesinde memurların çıkardığı zorluklar halkın şikâyetine sebep olmaktadır. Adalarda kaçak, sürgün veya henüz öteden beri yabancı ülkelerde bulunan şahıslara ait malların idaresi ve iadeleri hakkında Maliye Vekâleti tarafından maliye memurlarına açık tebligatta bulunulması gerekmektedir.

İmroz ve Bozcaada'da Anadolu'dan muhtelif tarihlerde gelmiş bazı Rumlar vardır. Bunların mübadeleye tabi olup olmadıkları hususunda buradaki memurlar tereddüde düşmektedirler. Adalarda "yerleşmiş" (mütemekkin) ve mübadele dışı sayılacakların hangi şartlara göre belirleneceğinin İskân Genel Müdürlüğüne tetkik edilerek adalara bildirilmesi gerekiyordu.

Sonuç

Balkan Savaşlarında Yunanlılar tarafından işgal edilen İmroz ve Bozcaada, Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'ye bırakılmıştır. Makalede, adalarda 1923 yılı Ekim ayında başlayan Türk egemenliğini yeniden inşa etme sürecindeki çalışmalar ve gözlemler birinci el kaynakların ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu veriler, adaların geçmişle bugünkü mevcut durumunun karşılaştırılarak değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır.

Adaların Türk egemenliğine geçişi başlangıçta, özellikle İmroz halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. TBMM'ne gönderdikleri telgrafta, "hiçbir tarihi hakkı olmayanların işgali altında geçirdikleri" on bir senelik ayrılık döneminden sonra yeniden Türk idaresine kavuşmanın mutluluğunu dile getirmişlerdir. Adaya giden ilk heyete karşı da büyük bir ilgi ve misafirperverlik göstermişlerdir. Ancak daha sonraları Nazif Bey'in hazırladığı raporda, halkın Türk idaresine karşı gösterdiği dostane duygularında pek samimi olmadığı ifade edilmiştir. Ada Rumlarının Türkiye'den çok Yunanistan'a yakınlık duydukları görülmüştür. Özellikle İmroz Rumları, Limni ve Midilli gibi Yunan adalarıyla ve Atina'yla bağlarını sürdürmüşlerdir.

Çok uzun bir süre Osmanlı hâkimiyetinde bulunmasına rağmen, İmroz ve Bozcaada'da Rum kültürü ağırlığını hâlâ korumaktaydı. Bozcaada, Anadolu kıyılarına yakınlığı, Rum nüfusla birlikte belli oranda Türk nüfusunu barındırması ve halkın yarısından fazlasının Türkçe konuşması dolayısıyla Anadolu'ya daha fazla benziyordu. Türklerden bir kısmının Yunan işgali sırasında Anadolu'ya kaçmış olmaları adanın bu durumunu fazla değiştirmemişti. İmroz'da ise Rum kültürü daha bariz bir şekilde görülmekteydi: Devlet memurları dışında halkın tamamı Rum'du, Türkçe okuyamaz sayısı çok azdı, yer adlarının tamamı Rumcaydı. Makalede, görüldüğü üzere yer adlarının bugünkü Türkçe karşılıkları tespit edilerek parantez içinde verilmeye çalışılmıştır.

Nazif Bey'in raporunda, Bozcaada ve İmroz halkı iş ve güçleriyle meşgul çalışkan, dindar, şehir ve köy hayatını birlikte yaşayan sakin ve mutlu insanlar olarak tasvir edilmiştir. İmroz halkının sosyal hayatında olumsuz davranışlara çok az rastlanmaktaydı.

Türkiye Cumhuriyeti, sosyal devlet olma sorumluluğu içinde adaların idari, sosyal ve ekonomik alanda gelişmesi için çalışmalar başlatmıştır. Heyet başkanları raporlarında adanın ihtiyaçlarını ve halkın dileklerini TBMM'ne iletmışlerdir. İmroz'dan İstanbul'a gidebilmek için İçişleri Bakanlığı'ndan alınması gereken belgenin Çanakkale Vilayeti'nin sorumluluğuna bırakılması, ulaşımın kolaylaştırılması, eğitime önem verilmesi, adalara doktor gönderilmesi, yollar ve limanlar yapılması istenmiştir. Bu isteklerin nasıl karşılandığı ve uygulanıp uygulanmadığının cevabı ise ayrı bir araştırma konusudur.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Hâkimiyet-i Milliye

İmroz Rumları, Gökçeada Üzerine, Der. Feryal Tansuğ, İstanbul 2013, Heyamola Yayınları.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Çev. Seha L. Meray, C: 1, Kitap: I, İstanbul 2001, Yapı Kredi Yayınları.

ORHONLU, Cengiz, “Bozcaada”, Düz. Yusuf Halaçoğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1992.

Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, İstanbul 1928.

Tanin, 11 Teşrinievvel 1923.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), C: 2, İkinci İntihap Devresi, Birinci İctimâ Senesi, Ankara 13 Teşrinievvel 1339, TBMM Matbaası, s. 652-653.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, İstanbul 1926, Matbaa-i Amire, s. 597.

